

Cover van *De weggevoerden van mei 1940*. [ADVN, VB 17687]

Wegvoeringen en weggevoerden tijdens de meidagen van 1940

ETIENNE VERHOEYEN

Tweeëndertig jaar geleden zond de BRN (voorloper van de VRT) de eerste van een lange reeks tv-programma's uit over België tijdens de Tweede Wereldoorlog, waaraan de naam van Maurice De Wilde onlosmakelijk verbonden is. Die reeks (*De Nieuwe Orde*) was ophefmakend en opende de weg naar verder onderzoek over thema's die steeds taboe waren geweest. Ik was van meet af aan als wetenschappelijk medewerker aan deze reeksen verbonden.

In de ogen van De Wilde was *De Nieuwe Orde* bedoeld als een aanloop naar de programma's die zijn eigenlijke opdracht vormden, namelijk de 'Collaboratie'. Maar in de loop van de opbouw van de uitzendingen over 'De Nieuwe Orde' kwam De Wilde tot de overtuiging dat er eerst nog een andere aanloop nodig was: een programma over de 'verdachten' van mei 1940 die in 'spooktreinen' naar Frankrijk waren gedeporteerd en daarin, zo meende hij, een reden of een excuus voor hun latere collaboratie hadden gevonden. Seberechts werpt in zijn boek zelf ook deze vraag op, maar besluit met Bruno De Wever dat de wegvoeringen van mei 1940 vaak een naoorlogse rechtvaardiging voor collaboratie zijn geweest, en dat althans de vnv-leiding al lang voor mei 1940 had beslist bij een conflict de zijde van Duitsland te kiezen.¹ Uiteindelijk deinden de plannen van De Wilde uit tot vier uitzendingen van elk zo'n anderhalf uur. Nog nooit was dit onderwerp zo uitvoerig in de media geweest. Toen (in 1982) waren er nog heel wat overlevenden van de 'spooktreinen', zodat De Wilde nog heel wat getuigenissen uit eerste hand kon bijeenbrengen. Ook toen reeds kwam zijn voorkeur voor 'emo-tv' tot uiting – de getuigenissen waren niet zelden emotioneel, zeker in het programma over 'het bloedbad van Abbeville'. Dat leidde wel eens tot meningsverschillen met ondergetekende, zodat ik toen de hoop uitsprak dat iemand ooit eens een alomvattende studie aan dit fenomeen zou wijden die boven de kommer en kwel zou uitstijgen. Dat is dankzij dit boek van Frank Seberechts nu eindelijk gebeurd. Er waren wel al eerder deelstudies verschenen (bijvoorbeeld van Carlos Vlaemynck en Tim Trachet over Abbeville) en in 2007 schreef Emmanuel Debruyne een eerste indringende wetenschappelijke

1. F. Seberechts, *De weggevoerden van mei 1940*, Antwerpen, 2014.

analyse van de arrestaties van mei 1940.²

Centraal staat de *administratieve* aanhouding van Duitse staatsburgers of naar België uitgeweken inwoners van een land dat recent door Duitsland werd geannexeerd, zoals Oostenrijk, en anderzijds van 'verdachte' Belgen die vanwege hun politieke overtuiging konden geneigd zijn de invaller hulp te verstrekken – reden om hen uit handen van de Duitsers te houden. Alles bij elkaar ging het om enkele duizenden personen, al zal wel nooit achterhaald worden hoeveel mensen werden gearresteerd. Wegens de heersende spionitis werd algauw gedacht – meer nog in Frankrijk dan in België – dat het allemaal spionnen waren. Dat klopt natuurlijk niet, al dient aangestipt dat zich onder de weggevoerden een aantal personen bevonden die al voor 10 mei 1940 wegens spionage waren gearresteerd of zelfs al veroordeeld waren. Zo telde het 'konvooi van Abbeville' (zevenenzeventig mensen) toch negentien personen die ten voordele van Duitsland in België gespioneerd hadden.

Seberechts beschrijft heel nauwgezet het kluwen van instellingen (de ministers van Defensie en Justitie, de parketten, de Staatsveiligheid, de Krijgsauditeurs, de Generale Staf), personen en wetteksten die betrekking hebben op de aanhouding en deportatie van 'verdachten' en Duitsers (overwegend joden). Vervolgens besteedt hij aandacht aan de algemene verwarring, die de praktijk van de arrestaties vergaand beïnvloed heeft, aan de wegvoering naar Frankrijk en de onmenselijke omstandigheden waarin de gedeporteerden in de Franse 'concentratiekampen' (een term van de Franse diensten zelf), aan de terugkeer na de Frans-Duitse wapenstilstand, aan de politieke exploitatie van de wegvoeringen door Rex en het vnv en de eisen tot schadevergoeding. Een nog niet eerder beschreven stuk uit dit geheel zijn de aanhoudingen die in Belgisch Congo verricht werden (vooral van Duitsers en Italianen). Seberechts heeft een zeer uitgebreid bronnenonderzoek gedaan en bronnen aangeboord die in verband met dit onderwerp nog niet eerder gebruikt werden, zoals de archieven van enkele Franse departementen waarin Belgen geïnterneerd werden.

Bij de beschrijving van de arrestaties stuit Seberechts onvermijdelijk op de belangrijke vraag hoe, wanneer en door wie werden lijsten met te arresteren personen aangelegd. Wegens gebrek aan documenten zal op deze vraag wellicht nooit een sluitend antwoord komen. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de gemeentelijke politie daarbij een aanzienlijke rol heeft gespeeld. Zo weten we – maar enkel uit een naoorlogs verslag – dat een speciale afdeling van de Antwerpse gemeentelijke politie (de Dienst Bijzondere Opdrachten, de v.o.die speciaal belast was met het in kaart brengen van 'verdachte' vreemdelingen) wel degelijk zelf lijsten

2. C. Vlaemynck, *Dossier Abbeville*, Leuven, 1977; T. Trachet, *Het drama van Abbeville*, Antwerpen, 2009; E. Debruyne, *De arrestaties van mei 1940 en de gevolgen*, in: R. Van Doorslaer (red.), *Gewillig België*, Brussel, 2007, pp. 171-269.

Afdruk van een pentekening van gevangenen die voor hun maaltijd aanschrijven in het kamp van Saint-Cyprien, 1940. [ADVN, VPAY85/3]

had aangelegd met personen die bij een inval moesten gearresteerd worden. Dat waren doorgaans Duitsers, die er overigens sinds 10 mei 1940 toe gehouden waren zich bij de overheid te melden als staatsburger van een vijandelijke mogendheid. Schrijft een agent van de B.O. rond 1960: *“Rond vijf uur [op 10 mei 1940] was eenieder van ons op post in de Gildekamerstraat³, de lijsten met de verdachten enz. die dienden aangehouden te worden waren eveneens aanwezig, en de opleidingen gingen onmiddellijk hun gang met verschillende ploegen”*.⁴ Men moet hierbij bedenken dat naast de dienst Bijzondere Opdrachten ook nog andere politiediensten in Antwerpen verdachten en vijandelijke staatsburgers arresteerden. Dat was in de eerste plaats het geval voor de gerechtelijke politie bij het parket van de Procureur des Konings. In het uitvoerig archief van deze dienst, dat bewaard wordt in het Rijksarchief Beveren, is voor zover ik weet nog geen bestand opgedoken dat specifiek verband houdt met de arrestaties. Wel beschikte de dienst bijvoorbeeld over een uitgebreid steekkaartenbestand van de leden van de Antwerpse afdeling van de Auslandsorganisation

3. Het centraal politiekantoor achter het stadhuis.

4. CEGESOMA, AA 2047: Verslag van B.O.-agent J.-B. Pauwels over de werking van de Dienst Bijzondere Opdrachten, ongedateerd [1960], p. 49.

van de NSDAP en over een indrukwekkend bestand in verband met personen die van spionage ten voordele van Duitsland verdacht werden. Uit niets blijkt echter dat de gerechtelijke en de gemeentelijke politie in Antwerpen op enige manier hebben samengewerkt bij de arrestaties van 10 mei 1940.

Seberechts besteedt terecht aandacht aan de arrestaties die door Franse en Britse militairen op Belgisch grondgebied werden verricht. Het lijkt immers een anomalie. Op grond van een verdedigingsovereenkomst uit september 1939 en bij het uitstippelen van de Britse, Franse en Belgische operatiesectoren was evenwel beslist dat de geallieerde legers zouden meehelpen met de te verrichten arrestaties, elk in zijn sector. Bij de Britten (en wellicht ook de Fransen) bestond op zijn minst de intentie om van de Belgische autoriteiten te bekomen dat zij tot door hen gewenste aanhoudingen zouden overgaan. Dat blijkt uit een document van 19 april 1940 van een Britse legerdivisie, dat na de veldtocht van mei 1940 in Duitse handen viel en prompt in een propagandaboek werd gepubliceerd.⁵ Het document geeft richtlijnen over de wijze waarop met Belgische diensten contact moest worden opgenomen. Aan het document waren twee bijlagen gehecht (die jammer genoeg niet zijn afgedrukt): een lijst van 'verdachte auto's' met naam van de eigenaar en de nummerplaat van de wagen en een lijst van personen "*whom the authorities should be requested to place under arrest*".

Maar het ging verder: de Franse en Britse diensten bezaten zelf lijsten. Dat is duidelijk gebleken in Ieper. Daar meldde zich op 11 mei een Franse officier van de Sûreté Nationale met twee lijsten van Belgen die moesten aangehouden worden. Vooral de eerste lijst is een nader onderzoek waard omdat zij de kans biedt te achterhalen waar de namenlijst vandaan kwam. Op deze eerste lijst stonden de namen van een tiental West-Vlamingen, onder wie Robert Waignien (verzekeringsagent en vnv-lid) en Leo Hosten (verzekeringsinspecteur en gowwleider van het Verdinaso). Welnu, uitgerekend deze namen komen ook voor in een uitvoerig verslag van de Britse inlichtingendienst dat vermoedelijk in oktober 1939 werd opgesteld en dat later gevolgd werd door andere soortgelijke documenten.⁶ De bronnen zijn vijf verschillende waarschijnlijk Belgische agenten van de Secret Intelligence Service die werden aangeduid met een nummer bestaande uit vijf cijfers (13 voor België gevolgd door drie andere cijfers). De rapporten gaan over de Duitse leden van de Kriegsgräberfürsorge in Ieper die ervan verdacht werden zich met spionage aan de grens in te laten, en over een tiental leden van de Duitse kolonie in Gent, die volgens de opstellers van de rapporten banden hadden met de Duitsers in Ieper. Maar in Ieper werden niet alleen Duitsers gevolgd. De namen Waignien en Hosten

5. *Weitere Dokumente zur Kriegsausweitungspolitik der Westmächte*, Zentralverlag der NSDAP, Berlin, 1940, p. 75.

6. CEGESOMA, AA 1423, 7/1/770 en 7/1/615.

komen eveneens voor in deze rapporten. Ook werd het kenteken van de auto van Hosten vermeld, waarmee hij zich – volgens één van de agenten – geregeld naar het Albertkanaal begaf. Deze en enkele andere Vlamingen, onder wie ook nog een paardenkoopman uit Lichtervelde die paarden aan Duitsland zou verkocht hebben, en de Duitsers van de oorlogsgravencommissie ontmoetten elkaar, steeds volgens de rapporteurs, in het kantoor van de Duitse verzekeringsmaatschappij Victoria op de Grote Markt in Ieper en in enkele met naam genoemde Ieperse café's. Er was ook vastgesteld dat Hosten en een Antwerpse agent die van spionage voor Duitsland verdacht werd, geregeld wandelingen maakten langs de Belgische noordgrens, wat volgens de rapporteur een reden was om aan te nemen dat zij instructies van dezelfde opdrachtgever kregen. Deze rapporten van Britse agenten werden aan de Franse inlichtingendienst doorgegeven (er steekt een Franse vertaling in het dossier) zodat we met quasi-zekerheid kunnen stellen dat zij aan de basis liggen van een aantal arrestaties in Ieper en in het zuiden van West-Vlaanderen.

Naast Britse legden ook Franse agenten zich toe op het opsporen van 'verdachten'. Eén daarvan is de niet nader geïdentificeerde A 140, die zich eveneens sterk interesseerde voor de Duitsers die in Gent en Ieper verbleven. Zo leverde hij in januari 1940 een omstandig verslag over de "*activités allemandes dans les régions de Gand et d'Ypres*", waarin gesteld werd dat Leo Hosten in verbinding stond met de Duitse verantwoordelijke van de Kriegsgräberfürsorge in Ieper, Erich Carl, en dat diezelfde Carl goede betrekkingen onderhield met de Dinaso's van Ieper.⁷ Seberechts merkt terecht op dat het Verdinaso met name in West-Vlaanderen in verhouding zwaar werd getroffen (p. 271). Dit is m.i. mede toe te schrijven aan het feit dat de Franse en Britse agenten waarvan hierboven sprake was juist aan het Verdinaso groot belang hechtten op het vlak van spionage, meer dan aan het vnv, en er uitvoerig over rapporteerden. In Gent bijvoorbeeld volgde agent A 140 de handel en wandel van enkele Duitsers, van wie hij onder meer vaststelde dat zij op 3 en 4 januari 1940 bijeenkwamen in de woning van de Gentse Dinaso en groothandelaar in leder Walter Lampaert, die in Steendam 23 een schoenenwinkel uitbaatte (het correcte adres wordt eveneens vermeld in het verslag van A 140).

Het kwam ook voor dat personen, van wie vrijwel vast stond dat zij vóór de Duitse inval voor de Duitsers gespioneerd hadden, door Belgen aan de Franse geheime dienst werden uitgeleverd en vervolgens naar Frankrijk werden gedeponeerd. Ik ken hiervan twee voorbeelden, maar ongetwijfeld zijn er meer geweest. Opvallend daarbij is dat de tip werd gegeven door Belgen die zelf voor de Franse geheime dienst werkten en daar onder meer juist belast waren met het opsporen van spionnen. Zo komt de in Antwerpen geboren maar tot Duitser genaturaliseerde René-Hugo Liebrecht, die een agent was van de Abwehrstelle Wiesbaden en in de

7. CEGESOMA, AA 1423, 7/1/615.

Franse geheime dienst geïnfiltrerd was, op 10 mei 1940 in handen van de Brusselse politie door toedoen van een Belg die in dezelfde Franse dienst werkte. En Raymonde Beugoms, ooit "*miss Wallonie*" en sinds 1939 agent van de Abwehrstelle Wiesbaden, werd door toedoen van een Belg in handen gespeeld van de Franse prévôté.⁸

Seberechts beschrijft vrij uitvoerig de gebeurtenissen die zich na de terugkeer van de weggevoerden uit Frankrijk in het Vlaams-nationale kamp hebben afgespeeld. Er kwamen comités tot stand die streefden naar (financiële) vergoeding van de geleden schade en die de 'schuldigen' wilden berechten. Anderzijds werden de weggevoerden als het ware opgevoerd als slachtoffers van de vervloekte Belgische staat waarmee nu eens definitief zou afgerekend worden. Weggevoerden als Antoon Mermans, Maurits Van Gijsegem, René Lagrou en Clemens de Landtsheer schreven hun ervaringen in de spooktreinen en de Franse kampen neer. Deze boeken werden niet zelden met Duitse steun uitgegeven.

Dat bij de afrekening koppen moesten rollen bij de verantwoordelijken van de deportaties was voor het vnv vanzelfsprekend. Ook Degrelle pakte breed uit met zijn "*martyre*" en ook lokale Rexisten lieten zich op dat gebied niet onbetuigd. Ik verwijs hierbij kort naar het voorbeeld van Doornik, waarover m.i. iets meer te vertellen valt dan in het boek beschreven staat. Op 10 mei 1940 werden daar een aantal Rexisten en communisten gearresteerd, die uiteindelijk in Saint-Cyprien terecht kwamen. Na hun terugkeer op 10 juli 1940 ontketenden zij een ware hetze tegen de Doornikse politie en vooral tegen de Procureur des Konings, Walter Ravez, en tegen burgemeester De Rasse. Deze hetze werd georkestreerd door twee Rexisten die na hun terugkeer een ongebreidelde politieke ambitie aan de dag legden: Jules Haedens en Omer Pieters. In Saint-Cyprien werden ze zelfs lid van het vnv. Haedens, zelf gemeenteraadslid sinds 1930 en lid van Rex sinds 1937, lonkte naar de post van arrondissementscommissaris en zelfs provinciegouverneur, Pieters (die inmiddels als informant van de Sicherheitsdienst optrad) zag zich al in de burgemeestersstoel zitten. Daartoe moesten uiteraard enkele hinderpalen (in dit geval: mensen) figuurlijk uit de weg geruimd worden. Om hun campagne kracht bij te zetten, publiceerde het tweetal in september 1940 een *Lettre ouverte à M. Ravez, libéral et franc-maçon*. Het was een openlijke aanklacht tegen de Doornikse politie, de Procureur des Konings Ravez, Auditeur-generaal Ganshof van der Meersch en wie nog meer verantwoordelijk kon gesteld worden. Overigens was deze campagne begonnen met een klacht bij het parket en werd zij gevolgd door een onderzoek van de plaatselijke Rijkswacht. Ook de plaatselijke Duitse politie deed een eigen onderzoek: Procureur Ravez en twee politieambtenaren werden ontboden en werden enkele weken opgesloten. Toen in september 1941 een Duitse

8. Voor de activiteit van Liebrecht en Beugoms, zie: E. Verhoeven, *Spionnen aan de achterdeur*, Antwerpen, 2011.

Cover van *De Parachutisten van Orleans*, het verhaal van Antoon Mermans over mei 1940.
[ADV, VB 2223]

agent van de Sicherheitsdienst in Doornik werd neergeschoten, behoorden Ravez, de inmiddels opzij gezette burgemeester (ook een libéral et franc-maçon), de politieambtenaren die Haedens en Pieters op 10 mei 1940 hadden gearresteerd, en een aantal plaatselijke notabelen tot de gijzelaars die als vergelding een tijdlang werden vastgehouden.⁹ Een mooie, zij het geen fraaie illustratie van het beginsel "*ôte-toi de là que je m'y mette*".

Al met al heeft Frank Seberechts met zijn nieuwe studie een belangrijke bijdrage geleverd tot onze kennis van deelaspecten van de Tweede Wereldoorlog in België. Hij heeft dit onderwerp met grote sereniteit behandeld, en dat is geen kleine opgave bij een onderwerp dat gelardeerd is met emoties en drama's. Eén kleine opmerking: misschien had de auteur iets meer aandacht kunnen besteden aan het feit dat internering van vijandelijke staatsburgers in zowat alle oorlogvoerende landen voorkwam, van Nieuw-Zeeland tot de Verenigde Staten, waar na Pearl Harbour vooral Duitsers en Japanners werden geïnterneerd.

Etienne Verhoeyen (°1945) is licentiaat moraalwetenschap RUG (1968) en wetenschappelijk medewerker bij de VRT voor uitzendingen over de Tweede Wereldoorlog. Hij is eveneens redacteur bij de historische reeksen *Boulevard* en *Histoires* (VRT) en auteur van *De moord op Julien Lahaut* (met Rudi Van Doorslaer, 1985, heruitgave 2010), *België bezet – een synthese* (VRT, 1993), *Spionnen aan de achterdeur. De Duitse Abwehr in België 1936-1945* (2011) en een twintigtal artikelen over diverse aspecten van de bezetting 1940-44.

9. Zie hierover: E. Verhoeyen, Un groupe de résistants du Nord-Hainaut, in: *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 12, 1989, pp. 163-206.